KAIMAVIEČIŲ IR DVARVIEČIŲ ŽVALGYMAI JONIŠKIO RAJONE

Ernestas VASILIAUSKAS

Įvairių ekspedicijų, išvykų metu, taip pat patikrinus gyventojų suteiktą informaciją, 2004–2006 m. Joniškio r. rastos naujos XVI–XVIII a. kaimavietės ir dvarvietės Balkaičiuose, Dilbinuose, Pavirčiuvėje, Ročkiuose.

2004 m. gegužės mėnesį patikrinti suarti **Balkaičių** kaimo laukai. Kairiajame Ašvinės krante, kaimo pradžioje, trečios ir ketvirtos sodybos (numeracija pradedama nuo P) daržuose rasta XVI–XVII a. tradicinės krašto (kaimiškos) keramikos profiliuotais kakleliais (panaši rasta Joniškyje). Vadinasi, dabartinio gatvinio kaimo vietoje yra buvusi senosios kaimavietės vieta.

Apie 700 m į Š nuo šio kaimo yra Balkaičių kaimo kapinių koplyčia, prie kurios durų yra akmuo su smailiadugniu dubeniu, o 1,5 km į PR rasta Pavirčiuvės dvarvietė.

XVII–XVIII a. rašytiniuose šaltiniuose minimas **Pavirčiuvės** dvaras. Jis lokalizuotas 2005–2006 m. gyventojams informavus apie daržuose aptiktus radinius – keramiką, koklius, monetą, gyvūnų kaulus. Dvaras buvo įrengtas dešiniajame Virčiuvio upelio krante, nedidelėje iki 1,5–2 m aukščio ir apie 80–100 m skersmens kalvelėje (apylinkių reljefas šioje vietoje yra ypač lygus), 500 m į Š nuo dabartinio Mindaugių kaimo, Pavirčiuvės kaimo Š pakraštyje. XIX a. dvaras buvo perkeltas į kitą upelio krantą, dabartinio Pavirčiuvės kaimo vietoje. XVII–XVIII a. jis priklausė Šiaulių ekonomijai – vadinasi, buvo valstybinis. Šioje vietoje surinkta archeologinių radinių: žiesta tradicinė krašto, oksidacinė glazūruota ir neglazūruota keramika, žaliai glazūruoti frontalūs kokliai (vienas jų herbinis, su Biržų Radvilų herbo – erelio moty-

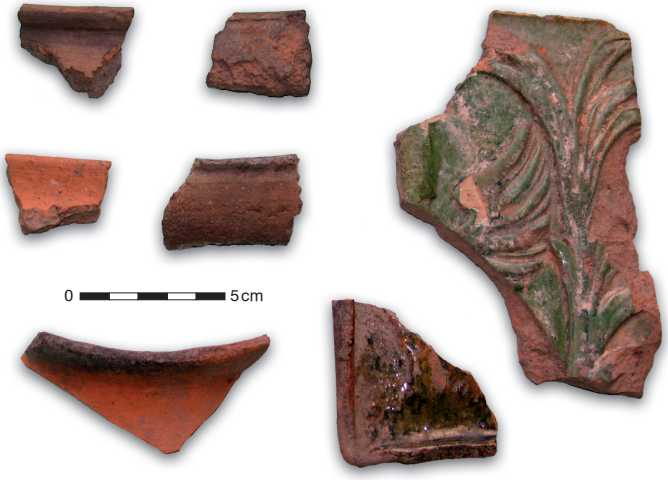

1 pav. Pavirčiuvės dvarvietėje surinkti XVII a. glazūruotų koklių ir žiestos keramikos fragmentai. *E. Vasiliausko nuotr.*

Fig. 1. Sherds of 17th century glazed stove tiles and thrown pottery collected at the Pavirčiuvė manor site.

2 pav. Dilbinų kaimavietė iš P. Už medžio matosi tamsesnės žemės ruožas. *E. Vasiliausko nuotr.*

Fig. 2. S of the Dilbinai village site. A strip of darker soil is visible beyond the tree.

vais) (1 pav.), 1764 m. sidabrinė Hildesheimo vyskupystės 1/12 talerio moneta.

2006 m. gegužės mėnesį baigus tyrinėjimus Žagarėje, organizuota išvyka į **Dilbinų** kaimą siekiant patikrinti gyventojų informaciją apie dešiniajame Švėtės upės krante neva esančią pilies vietą. Patikrinus šią vietą paaiškėjo, kad tai 65 m ilgio ŠV–PR kryptimi, 25 m pločio PV–ŠR kryptimi (siaurėja PR kryptimi), iki 2–3 m aukščio kalvelė. Jos V–ŠV pakraščiu teka Švėtė, iš P–PV ir R supa Katmilžio upelio slėnis. ŠV ir PR pusėje aikštelė nusileidžia neplačiomis (iki kelių metrų) terasomis. Iš ŠR kalvelė apjuosta 25 m ilgio neaukštu 1 m aukščio pylimu. Už jo į ŠR yra iki 0,5 m gylio ir 35 m ilgio užslinkęs griovys. Aikštelė lygi, P dalis iškasinėta duobėmis (Antrojo pasaulinio karo metu?). Kalvelėje yra neveikiančios senosios kaimo kapinaitės su 2 mediniais ir 1 metaliniu kryžiumi.

Kalvelės apibūdinimas atitinka istoriografijoje minimo Žeimelio piliakalnio apibūdinimą (2004 m. G. Zabiela nustatė, kad tai ne piliakalnis, o vandens malūno užtvankos pylimas). Neatlikus žvalgomųjų archeologinių tyrinėjimų, sudėtinga nustatyti Dilbinų objekto chronologiją ir priskirti konkrečiai paminklų grupei (piliakalniui, piliakalniui–slėptuvei (apie 1,5 km į PV, kairiajame Švėtės krante yra XII–XIII a. Martyniškių kapinynas) ar dvarvietei).

Kitame to paties Katmilžio upelio dešiniajame krante, į Š–ŠR aukščiau nuo aprašyto objekto atsitiktinai aptikta XVI–XVII a. kaimavietė. Buvusio kaimo vieta užima pailgą ŠV–PR kryptimi orientuotą apie 40x120 m ryškiai išsiskiriantį juodos žemės su degėsiais plotą. Kaimavietė eina link aukščiau aprašyto objekto, kerta vieškelį Dilbinai–Stalmokai. Kaimavietė buvo Katmilžio upelio slėnyje, iš visų pusių apsupta neaukštų kalvelių (2 pav.). Suartame dirvos paviršiuje buvo perdegusių akmenų, gyvūnų kaulų, surinkta nemažai tradicinės (kaimiškos) keramikos (kairėje vieškelio pu-

3 pav. Dilbinų kaimavietėje surinkta XVI–XVII a. keramika. *E. Vasiliausko nuotr.*
Fig. 3. 16th–17th century pottery collected at the Dilbinai village site.

sėje), rastas puodyninio koklio priedugnis (dešinėje vieškelio pusėje). Vieno puodo pakraštėlis buvo dekoruotas 2 eilių įspaudų ornamentu (3 pav.). Pagal radinius galima manyti, kad kaime gyventa XVII a.

Iš Dilbinų grįžtant į Joniškį, patikrinti buvusio gatvinio **Ročkių** kaimo (sunaikinto XX a. 7–8 dešimtmetyje melioracijos metu) vieta. Per buvusio kaimo vidurį eina plentas Martyniškiai–Rudiškiai. Jame išliko keli medžiai, yra suverstos akmenų krūvos, į Š nuo jo – kapinaitės, jame iki kaimo sunaikinimo buvo akmuo su smailiadugniu dubeniu (žr. *ATL 2005 metais*, V., 2006, p. 405, CV pav.).

Suartame dirvos paviršiuje buvo įvairaus dydžio akmenų, įvairių XIX–XX a. šiukšlių, rasta XVII–XIX a. tradicinės krašto (kaimiškos) keramikos (4 pav.). Pagal radinius galima teigti, kad kaime buvo gyvenama XVII a. – XX a. antrojoje pusėje.

Siekiant patikslinti visų minėtų objektų chronologiją, teritoriją ir kultūrinių sluoksnių išlikimą, tikslinga būtų atlikti archeologinius žvalgomuosius tyrinėjimus.

Apibendrinant negausius 2004–2006 m. kaimaviečių žvalgymų rezultatus, galima teigti, kad nemažą dalį XVI–XVII a. kaimaviečių įmanoma lokalizuoti išlikusių ir XX a. antroje pusėje sunaikintų melioracijos metu gatvinių kaimų vietose. Jų lokalizavimą ir chronologijos nustatymą palengvina greta esantys Naujųjų laikų pradžios senkapiai ir kaimuose buvę akmenys su smailiadugniais dubenimis.

4 pav. Ročkių kaimavietėje surinkta XVII–XVIII a. keramika. *E. Vasiliausko nuotr.*

Fig. 4. 17th–18th century pottery collected at the Ročkiai village site.

SURVEYS OF FORMER VILLAGE AND MANOR SITES IN JONIŠKIS DIST.

In 2004–2006 new 16th–18th century (based on the collected pottery (Figs. 1, 3–4)) village sites were found in Balkaičiai, Ročkiai, and Dilbinai (Fig. 2) and new manor sites in Pavirčiuvė and Dilbinai (?) (Joniškis Dist.)

It can be stated that it is possible to determine the location of a large part of the 16th–17th village sites that have survived or were destroyed in the 2nd half of the 20th century during improvements at street village locations. The determination of their location and chronology is facilitated by the old cemeteries dating to the early Modern Age that are located nearby and the stones with conical bottom basins that are found in the villages.

PABAISKO MŪŠIO VIETOS ARCHEOLOGINIAI ŽVALGYMAI

Gintautas ZABIELA, Tomas BARANAUSKAS, Vida KLIAUGAITĖ

2006 m. LAD inicijavo Pabaisko mūšio vietos (Ukmergės r., Pabaisko sen.) aplinkos archeologinius žvalgymus, kurių tikslas buvo surinkti daugiau informacijos apie Pabaisko mūšio (1435 m. rugsėjo 1 d.) vietą bei eigą. Tuo pačiu vykdyti mūšio istoriniai tyrimai. Archeologiniai žvalgymai galimoje Pabaisko mūšio vietoje ir jo aplinkoje vyko 2 kryptimis: susipažįstant su galimos mūšio vietos geografine–topografine padėtimi ir joje vykdant žvalgymus (taip pat ir metalo detektoriumi) bei ieškant galimų mūšyje kritusių karių kapaviečių.

Mūšių vietų tyrinėjimai archeologijos mokslo metodais yra visiškai nauja sritis Lietuvos archeologijoje. Čia neišvengiamai tenka remtis patyrimu, kurį yra sukaupę kitų kraštų mokslininkai. Apie mūšių liekanas žemėje galima kalbėti 3 aspektais: su mūšiu susijusių materialinės kultūros elementų (ypač ginklų liekanų) paieška mūšio vietoje; mūšyje kritusių karių kapaviečių paieška; rengiantis mūšiui ir jame naudotų įvairių įtvirtinimų liekanų paieška. Galimi ir kitokie, paprastai platesni archeologiniai mūšių vietų tyrinėjimo aspektai, labai priklausantys nuo kiekvieno konkretaus mūšio bei jo pasekmių. Kiekvienu atveju archeologinių mūšių liekanų žemėje daugėja artėjant link mūsų dienų.

Pabaisko mūšis po 1410 m. įvykusio Žalgirio mūšio yra pats garsiausias ir svarbiausias mūšis XV a. Lietuvos istorijoje. Pagal laikotarpį tai viduramžių epochos mūšis, kai pagrindinė karinė jėga buvo raiteliai. Jie lemdavo mūšio eigą: pats mūšis buvo gana mobilus, vykdavo nemažose teritorijose. Raitoji kariuomenė dažniausiai mūšiui nerengdavo žymesnių įtvirtinimų (bent jau žemės). Viduramžių epochoje naudoti šaltieji ir mechaniniai šaunamieji ginklai, nors pačioje jų pabaigoje – XV a. (kaip tik Pabaisko mūšio laikas) pradėjo plisti ir parakiniai šaunamieji ginklai, ypač artilerija. Tačiau, kad ji naudota Pabaisko mūšio metu, duomenų nėra. Tokiu būdu po mūšio lieka labai nedaug jį liudijančių materialinės kultūros liekanų, kurių dar labiau sumažėja laikui bėgant. Dauguma tokių radinių paprastai būna atsitiktiniai.

Pabaisko mūšis Lietuvos istorijoje yra išskirtinis dėl to, kad tai, ko gero, vienintelis